

Ty jsi ten anděl

Miljenko Jergović

Když jsem se narodil, na chodbě porodnice zaštěkal pes; doktor Srečko si vztekle sundal roušku z obličejce, vyběhl z porodního sálu a řekl: *Do hajzlu se zemí, kde se děti rodí v psincích!* V tu chvíli jsem ještě ničemu nerozuměl, z plných plic jsem lapal po dechu a poprvé stál před životním paradoxem: Svět, ve kterém jsem se ocitl, byl strašlivý, i přesto, že jsem ho nemohl srovnávat s jinými světy, ale jakýsi ďas mě ponoukal, abych dýchal a abych se k tomu Světu upnul tak, jak se nikdy nebudu upínat k žádné ženě. Když jsem pak později vyprávěl o téhle události, nejprve matce, pak otci, a když jsem vyrostl, tak i přátelům, odbývali mě mávnutím ruky a říkali, že si vymyslím, že si na nic nemůžu pamatovat, a že už vůbec není možné, abych s prvním pláčem dospíval k ontologickým závěrům. Zpočátku mě rozčilovalo, že mě považují za lháře, občas jsem se hořce rozplakal, bušil se pěstmi do hlavy a řval: *Však vy ještě uvidíte, až já umřu!* Sléty jsem se zklidnil, pochopil jsem, že tenhle Svět, o kterém jsem už něco věděl a mohl ho srovnávat s vlastními zkušenostmi, a pak i se sny, je založen na nedůvěře a na zvláštní lidské náchylnosti považovat vás za úplného troubu, jakmile mluvíte pravdu, a brát vás vážně, jakmile začnete lhát. Kromě toho jsem poměrně brzy, v pěti nebo šesti letech, usoudil, že okolnosti spojené se smrtí jsou absolutně nepříznivé a rozhodl se, že přestanu vyhrožovat smrtí alespoň do chvíle, než vyřeším problém s existencí nebo neexistencí Boha. Bůh byl pro mě důležitý jako případný svědek, který potvrdí moji poslední předsmrtnou zkušenost a který bude vědět, že nelžu, když vypovídám o té první předsmrtné zkušenosti z porodního sálu.

Je Bůh?, zeptal jsem se své babičky Olgy Rejc, protože mi připadala ze všech lidí, které jsem poznal za těch šest let života, jako tak nějak nejdůvěryhodnější osoba. *Podle některých je, podle některých není*, odpověděla klidně, jako by to nebyla důležitá věc nebo jako by se o ní mohlo mluvit jen ve stavu naprosté lhostejnosti. *A podle nás je?*, snažil jsem se velmi diplomaticky formulovat otázku; už jsem si totiž všiml, že moji blízcí si vysoce cení každého mého socializačního úsilí a mají rádi, když o všech věcech mluvím v první osobě množného čísla – třeba *kdy budeme obědvat, kdy pojedeme na výlet, kdy i my dostaneme chřípku...* Myslel jsem si, že i otázku víry je třeba, aspoň zpočátku, začlenit do takového kontextu. *Podle mě Bůh není*, řekla, a *pokud jde o tebe, to nevím*. Tehdy jsem se naučil, že jsou pravdy, které říkáš jenom sám sobě a sám za sebe. Byl jsem spokojený, že je to takhle, i když nadšený z faktu, že otázku Boha nemůžu vyřešit ihned, jsem zrovna nebyl.

Tak o deset let později jsem to ještě stále neměl s Bohem vyjasněné, ale odhalil jsem, kdy moje babička Olga Rejc došla k tomu, že On není. Bylo to brzy na jaře, všichni odjeli na výlet, a já jsem zůstal doma sám. Jako obvykle jsem se začal přehrabovat ve skříních. Nevěděl jsem, co hledám, ale vždycky jsem něco nacházel, něco, co se týkalo života někoho z naší rodiny, mámy a táty, babičky a dědy, něco, co se přede mnou z nejrůznějších důvodů snažili ukrýt. Jejich soukromé příběhy byly tak temné, nebo je jako temné pociťovali, a můj výzkumnický duch tak čilý, že jsem se po několika měsících práce na jejich životopisech dozvěděl z tajných zdrojů mnohem více, než mi oni sami za celý předchozí život byli ochotni říct nebo přiznat. Můj počáteční zájem se záhy změnil v obsesi a pak v mánii. Pokaždé jsem byl zklamaný, pokud jsem o někom z nich neodhalil něco šokujícího nebo

špinavého, a už předem jsem prahlul po tom, abych našel důkaz, že můj otec je homosexuál, matka bývalá řidička tramvaje, děda člen informbyra nebo aspoň hazardní hráč, který prohrál v kartách půlku Sarajeva. Měl jsem ty lidi rád, to mi musíte na slovo věřit, ale víc než je jsem měl rád malá drobná svědectví o tom, co chtěli zamlčet, aby se aspoň v očích svého syna a vnuka kvalifikovali do ráje.

No a toho dne jsem odhalil dvojité dno ve velké šatní skříni v ložnici. Nadzvedl jsem desku a pod ní našel vyřezávanou dřevěnou škatuli, kulatou skleněnou krabičku a zelené složky s dokumenty. Poskládal jsem to všechno na koberec, zhluboka si povzdechl a otevřel škatuli. Byla plná hlíny. Obyčejné hnědé hlíny s kamínky a stébly trávy, dávno sešchlé, která se rozpadala mezi prsty. *Do téhle hlíny určitě nebudou sázet květiny*, pomyslel jsem si, a pak jsem, ne beze strachu, zanořil prsty ke dnu škatule a pomalu začal s pátráním. Ale nebylo tam fakt nic kromě kamínků, trávy a spousty, spousty hlíny. Nevěřili byste kolik hlíny se může vejít do dřevěné škatule. Mnohem víc, než si kdo umí představit. Abyste věděli, o čem mluvím, vezměte si hned zítra nějakou krabici z kartonu, předpokládám totiž, že dřevěnou škatuli po ruce nemáte, zajděte do parku a naplňte ji hlínou. Nebudete věřit vlastním očím!

Přešel jsem ke skleněné krabičce. V ní byly kapesní hodinky, prsten – zkusil jsem si ho nasadit na prsteníček, ale prsten byl příliš velký, pak tady byla miniaturní kovová soška nějakého světce, pak jehla do kravaty a úplně malá knížečka Antona Aškerce, vydaná ve slovinštině, s nejtenčími stránkami, jaké jsem kdy viděl. Nic víc už tam nebylo kromě dvou zelených vojenských knoflíků s orly s roztaženými křídly. Těch orlů jsem se polekal, protože mi byli povědomí.

Předtím než jsem otevřel složky, pomyslel jsem na ty věci, které by člověk v životě znát neměl. Pomyslel jsem na tajemství, která musí zůstat utajena, aby všechno tohle mělo nějaký smysl. Jelikož jsem si ale na žádné takové tajemství nemohl vzpomenout, rozhodl jsem se pokračovat. Ve složkách byly tři listy papíru. Rodný list na jméno M. R., křestní list na jméno M. R. a telegram, ve kterém bylo napsáno: „Oznamujeme Vám, že voják M. R. padl 10. září v boji s bandou partyzánů.“

M. R. byl můj strýc. Věděl jsem, že zahynul ve válce, věděl jsem, že nebyl partyzán, ale ani ve snu mě nenapadlo, že byl Nepřítel.

Vrátil jsem všechny věci na své místo a zavřel skříň. Když jsem ji zavíral, už jsem věděl, že v mém životě už nikdy nic nebude takové jako předtím, než jsem našel dvojité dno, ale taky že žádné další rodinné pátrání nemá smysl, že nadchází čas na kladení otázek. Samozřejmě jenom těm, kterých se ty otázky nedotknou a kteří na ně mohou odpovědět tak, aby za sebou nezanechali krvavou stopu.

Dny jsem čekal na příležitost, ale nedočkal jsem se. Babička z domu nikam nechodila a když už někam šla, nebyla tu máma, a jenom mámy jsem se mohl zeptat. Ona svého bratra nepoznala. Narodila se čtyři měsíce předtím, než zemřel, ale on ji nikdy neviděl. To on jí vybral jméno. Děda chtěl, aby se jmenovala Regina, ale M. si přál, aby se jeho sestra jmenovala podle jednoho stromu, který roste v Bosně. Roste i v jiných zemích, ale jiné země pro nás nebyly důležité, protože do nich děda i strýc i otec i všichni ostatní jenom odcházeli do války.

Zašel jsem za mámou do práce. *Můžeme být na půl hodiny sami?* Zamračila se a už jsem věděl, co jí běží hlavou: *přizná se, že bere drogy, že nějaké holce udělal dítě, že dostal čtrnáctou pětku z matematiky, že je homosexuál...* Kýval jsem ukazovákem zleva doprava, i když jsme jeden druhému ještě nic neřekli. Sedl jsem si. *Všechno je v pořádku, jen mě chvíli nech.* Místo aby se uklidnila, byla máma ještě vyděšenější. Musel jsem začít, aby nevyskočila z okna a nezlomila si nohu. Já: *Otevřel jsem skříň.* Máma: *Muselo se to jednou stát.* Já: *Našel jsem to.* Máma: *Co? Já: Všechno.* Máma: *I hlínu?* Já: *Hlína je z hrobu?* Máma: *Prosím tě jen o jedno. Nesmíš jí nikdy nic říct.* Já: *Vím. Přišel jsem za tebou.*

Část příběhu, který následuje, jsem se dozvěděl tehdy od své mámy, a zní přibližně takto. Když ukončil gymnázium, to stejné, do kterého o padesát let později začnu chodit já, byl můj strýc mobilizován. A protože uměl výborně německy, byl Němec po svém dědovi, zařadili jej do jednotky, která byla formálně částí Wehrmachtu, ale byla složena z našich lidí. Poslali je do Slavonie a můj děda začal v panice chodit po městě, chodil od známého ke známému, od úřadu k úřadu, ve snaze dostat syna z armády. Ze všech možných konexí ale zabrala až ta komunistická. Jeden kamarád, vysoký úředník na železnici, partyzník v ilegality, mu řekl, že by bylo možné zařídit, aby M. utekl ze svojí jednotky a aby se dva kilometry od základny přidal k bosenským partyzánům. Děda to považoval za docela

dobrý nápad, ale když o tom plánu pověděl babičce, ta se zhrozila. V první řadě nevěřila, že partyzáni jejího syna nezabijí, když ho uvidí v německé uniformě, a pokud by ho i nezabili, přijde o krk v partyzánské uniformě. Připadalo jí totiž, že je přece jen bezpečnější být Nepřítel. Děda se jí snažil přesvědčit, ale nepomáhalo to. Řval, až se byt otřásal, zoufalý, protože ani on sám si nebyl jistý, co má dělat, ale i proto, že si byl jistý, jak by všechno mohlo dopadnout, na čí straně je spravedlnost a kdo vyhraje válku.

Máma samozřejmě nevěděla, co to děda křičel, ale já jsem si jistý, že křičel totéž, co řval, když mi jako úplně malému klukovi vyprávěl příběh o druhé světové válce: *Hitler je idiot. To jsem říkal už v roce 1939. Idioti prohrávají války, ale zabijou víc lidí, než si umíš představit. A pak přišel Paveliic. Paveliic byl svině. Naše děti posílal na Stalingrad a dělal z našich dětí zločince. Vytvořil malý, smradlavý stát, který vyčuhoval z velké švábské prdele. Tohle byl Paveliic, to vím a vždycky jsem to věděl, ale to vědění je k ničemu, protože ti nemůže zachránit krk.* Myslím, že právě tohle křičel na babičku, protože se i tehdy, na podzim roku 1971, otřásal dům, protože byl v obličejí červený jako partajní vlajka, protože mu rty zmodraly a protože k němu moje máma přišla, vzala ho za ramena, začala jím třást a říkat: *Tati, uklidni se, uklidni se...* On se ale neuklidňoval, naopak začal řvát, že Maks Luburiic vařil lidi ve vroucí vodě a že dědova kamaráda, železničáře, v březnu 1945 stáhl za živa z kůže v domě hrůzy na Skenderiji. Pak máma začala plakat a opakovat: *Tati, proboha tě prosím, už přestaň...* On se najednou uklidnil, kvůli slzám, ne kvůli Bohu, nasadil žertovný výraz obličejce a řekl: *Nech nás, ženská, vidíš, že si vyprávíme historky pro chlapy.* Pak se otočil ke mě a zašeptal: *Politika není pro ženy. Hned začnou brečet. Až na Goldu Meirovou.* Tehdy jsem nepochopil, že mě děda podvedl, že mi vlastně vyprávěl nějaký jiný příběh, než ten, který jsem věřil, že mi vypráví. Máma nebrečela tak, jak pláčou ženy v politice. To vím od chvíle, kdy jsem odhalil škatuli.

No a potom, co křičel na babičku a přemlouval ji, aby přistoupila na plán s partyzány, což ona tvrdohlavě odmítala, začal můj děda prožívat měsíce svého soukromého pekla. V noci se probouzel celý zpocený, vždycky s jednou jedinou myšlenkou, že se M. nevrátí, a pokud by se i vrátil, že mu ulpí na duši všechny Paveliicovy a Hitlerovy zločiny. Babička měla starost jenom o jednu věc: aby její syn, je jedno jak, zůstal naživu. Během těch měsíců se začala modlit k Bohu.

Jestli plakali, jestli křičeli nebo jestli prostě mlčeli, když dostali zprávu o strýcově smrti, to se nikdy nedozvím. Několik měsíců po osvobození Sarajeva přišli ke dveřím jejich bytu čtyři mladíci v partyzánských uniformách. Babička plakala, děda skrýval obličej v dlaních, aby se nerozpadl jako keramická maska. Jeden mladík položil ruku na babiččino rameno a řekl: *Neplač, matko. Máš tohle dítě. Podívej na to děvčátko. M. vyprávěl každý den o své malé sestřičce.* Moje máma, plavovlasý barokní andílek, seděla v rohu na nočníku.

Jednotka, ve které byl můj strýc, v kompletním složení dezertovala sedm dní po jeho smrti a přešla k partyzánům. M. byl tehdy jediný padlý. Do konce války zahynuli ještě tři. Ale oni už nebyli Nepřátelé.

Děda a babička žili spolu po synově smrti ještě celých třicet let, ale o M. nikdy nemluvili. Mlčeli před druhými, ale asi mlčeli i mezi sebou. Nechtějte po mně, abych byl tak banální a řekl, že vím, že si babička synovu smrt kladla za vinu. Už nikdy nešla do kostela, Vánoce i Velikonoce jako by pro ni přestaly existovat. Děda se jednou za rok oblékl do svátečního a šel do sarajevské Katedrály na půlnoční. Sluch neměl, ale rád zpíval písně o narození nesmrtelného Dítěte.

Babička nedospěla k tomu, že Bůh neexistuje, ale On se jí už prostě netýkal. To znamená, že v něj přestala věřit, i kdyby existoval. Děda umřel v roce 1972, babička začala umírat brzy na jaře v roce 1986. Měla rakovinu hrtanu a každým dnem stále obtížněji dýchala. Na mě občas zavolala M.-ovým jménem. Byla to přeřeknutí, na které jsem ji neupozorňoval. Nebo to vůbec přeřeknutí nebyla. V těch dnech jsem byl její přeživší syn.

Začátkem června přijela sanitka a odvezla ji do nemocnice, aby umřela. Tam jí rozřezali hrtan, ale ona stále nemohla dýchat. Dívala se před sebe a spínala ruce. Já jsem se usmíval, jako že to všechno dohromady nic není a že se zítra uzdraví. Ačkoli jsem dobře věděl, jak to je. Smrt přicházela podle a nespravedlivě. Chytala moji babičku za krk a vytřásala z ní i to poslední, co v ní zbylo. To poslední byla vzpomínka na syna. Umřela v noci z pátého na šestého června.

Jako každý starý člověk mluvila o svém pohřbu, ještě když byla zdravá. Chtěla, aby na jejím úmrtním listu a parte za nic na světě nebyla její fotka, ale o kněžích neříkala nic. Nikdo se jí samozřejmě neptal. Bylo by to hloupé.

Přesto jsme jí, když zemřela, nějakého kněze přivedli a zaplatili zádušní mši. Nedokážu vám vysvětlit proč. Možná proto, aby se Bůh, pokud je, stal lepším. Tak to formuloval jeden babiččin kamarád.

Na hrob jsem jí nechodil dokonce ani na Dušičky. Neumím vám říct proč. Prostě se mi nikdy nechtělo. Mrzelo mě, že umřela, a to strašným způsobem, jenže mi připadalo, že kdybych šel na hřbitov, vzdával bych úctu té smrti. Několik dní před tou poslední válkou ale zemřel otec mého kamaráda Ahmeda. A když jsem se vracel z pohřbu, místo abych zamířil k vstupní bráně, rozhodl jsem se zajít na katolickou část hřbitova. Na náhrobní desce, pod níž jsou pochováni můj děda a babička, se na slunci vyhříval obrovský černý pes. Sedl jsem si k němu a on líně pozvedl hlavu a díval se na mě přivřenýma očima. Už dlouho pro mě nebylo důležité, že nikdo nevěří mému prvnímu poznání, tomu, že si pamatuju, jak na chodbě porodnice, chvíli předtím, než se ozval můj pláč, zaštěkal pes. Položil jsem dlaň na jeho hlavu: *Ty jsi ten anděl, že?* Dvakrát udeřil ocasem o mramor a znovu usnul. Moje ruka ho následovala.

Přeložil Jiří Hrabal.

Překlad byl pořízen z chorvatského originálu: Miljenko Jergović, Mama Leone, Zagreb, Durieux 2003 [1999], s. 7–16.

Překlad vychází se svolením autora.